

Méltányoljuk azt a szép összefoglaló fejezetet is, amelyet a szerző *Kollégiumi melodiáriumok* címen állított össze (192–212. l.). E részben főként Szabolcsi Bence és Bartha Dénes eredményei alapján dolgozott, de számos egyéni rendszerező kiegészítést tett. Ismeretes, hogy ezek a kéziratok diáki dallamtárak a magyar zene elvilágiasodásának is részben korszerűsödésének fontos eszközei voltak. Felhívom a kutatók figyelmét e melodiáriumok időrendjét közlő táblázatra (202. l.): első közülük a *Kulcsár-melodiárium* (1775–1785, Sárospatak), a XVIII. században utolsó pedig a *Pataki melodiárium* (1798). Közismert, hogy versanyagban a debreceni gyűjtemények gazdagabbak, dallamokat viszont többségükben patakiak tartottak fenn (213. l.). Itt is, mint előbb, néhány világi dallam modern átírását is kapjuk. Igen érdekes a *Marseillaise* 1798-as feljegyzésének bemutatása, amelyet kiejtés szerint átirat francia és latin szöveg kíséri; ez utóbbi prózai verzió (209–211. l.).

Egészen természetes, hogy a könyvet *A népies daltól a népdal felé* c. fejezet zárja. Ebben Csokonai, Pálóczi Horváth Ádám (*Őtödfélszáz énekek* Krit. kiad. 1953) és Arany János dalgyűjteménye (Krit. kiad. 1952) kap kiemelt helyet. Nem érdektelen Arany régies (XVIII. századi jellegű) zenei érdeklődésének jellemzésére

saját nyilatkozata: „Lisztet sohase láttam s nem hallottam” (Vojnovich nyomán idézi a szerző a 217. lapon). Vörösmarty viszont ott volt Liszt pesti hangversenyein, s kongeniálisan meg is értették egymást!

Néhány apróbb sajtóhibát sorolok még fel. A 91. lapon a második AEQUABILITAS helyesen AEQUALITAS. A 20. lap utolsó előtti sorában Apáthy helyes keresztnéve János (Vö. Névmutató!) a 137. lap harmadik kótasorában a „2. inkább” jelzésű részletben a tenor utolsó hangja helyesen fél értékű „c” és nem „d”, ahogyan most olvassuk.

A 219. lapon szerzőnk még azt írja, hogy Maróthi reformjának zenei anyaga több mint két évszázad óta Csipkerózsika álmát alusza. Azóta kezd feltámadni, napjainkban már hanglemezen is hallható. Az a magyar zenei megújulás, amelyet Vikár, Bartók, Kodály, Lajtha kezdeményeztek s mások eredményesen folytattak; ma már a Maróthi-zene értékeléséhez is eljutott. Bármiféle elkésettség jellemezte is saját korában, manapság már különleges magyar zenei értéknek tekinthetünk rá vissza. És hogy ez így történhetett, abban jelentékeny része van Csomasz Tóth Kálmán, szívós kutató munkájának és itt ismertetett monográfiájának.

Bán Imre

JUHÁSZ GÉZA: CSOKONAI-TANULMÁNYOK

Bp. 1977. Akadémiai K. 414 l. + 4 mell.

A korszerű Csokonai-filológia megteremtésében kiemelkedő szerepe volt Juhász Géának, a debreceni egyetem 1968-ban elhunyt professzorának. Több mint másfél évtizedet fordított arra, hogy előkészítse a felvilágosodás legnagyobb magyar költőjének kritikai kiadását, illetve hogy anyagot gyűjtsön egy nagyszabású Csokonai-monográfia megírásához. Halála megakadályozta terveinek valóra váltását; folyóiratokban és évkönyvekben publikált értekezései, valamint az Akadémia gyűjteményébe került kéziratok hagyatéka azonban – több vitatható pontja ellenére – nélkülözhetetlen segítséget nyújt a további kutatások számára. Éppen ezért örömmel üdvözölhetjük Csokonai-tanulmányainak 1977-ben kiadott kötetét, amely Juhász Izabella gondozásában, Szuromi Lajos utószavával jelent meg.

Kevés költőnk van, akitől oly sok kézirat, szövegváltozat és a műveknek annyi – saját-kézülög vagy mások által írt – címjegyzéke

maradt volna fenn, mint éppen Csokonaitól. Annál meglepőbb, hogy az utóbbi évtizedekig a legteljesebb összevisszaság uralkodott az egyes versek datálásánál. Egyrészt azért, mert a címjegyzékek nem igazítanak el minket az 1793 előtt keletkezett művek időrendjében, másrészt azért, mert a felsorolásokban szereplő címek nem mindig azonosíthatók eléggé megnyugtatóan az általunk ismert alkotásokkal, illetve azok egy-egy variánsával. Érthető, hogy Juhász Géza vizsgálódásainak tekintélyes részét teszi ki a kronológiai kérdések tisztázása, különösen a pályakezdő verseké. A keletkezés dátumának megállapításában a szerző nemcsak a már említett címjegyzékekre és a kéziratokra, hanem Csokonai helyesírási gyakorlatának változásaira, verselésének fejlődésére és a művészi megformálás színvonalára is joggal támaszkodik. Jelentős érdeme a latin nyelvű zsenigék beállítására és a fejlődésrajzba, illetve több, nem hiteles vers elkülönítése az életműtől.

Leginkább meggyőző kronológiai eredményei mégsem annyira Csokonai pályakezdéséhez kapcsolódnak, mint inkább az 1794 utáni évekhez, például *A Reményhez* című vers keletkezésének földerítése vagy az *Árpádiász* pontosabb datálása, ez utóbbival kapcsolatban pedig az eposz két különböző időpontban való elkezdésének teóriája. Visszatérve a pályakezdés problémájára: az ekkor keletkezett művek időrendbe állítása azért vitatható, mert Juhász Géza magáévá teszi azt a feltevést, amely szerint az ún. Zöld-kódex legnagyobb része idegen kéztől ered, sőt egész elméletet konstruál arról, hogy a kódex anyagát a már preceptor Csokonai diktálta volna diákjainak, pedagógiai célokból egymás mellé helyezve ugyanazon témáknak régebbi, iskolás, valamint később átformált, művészi szintre emelt kidolgozását. Mint ismeretes, az Összes Művek kritikai kiadásának 1975-ben megjelent I. kötete végül is nem fogadja el Juhász Gézának ezt az elméletét, s a Zöld-kódexet írásszakértői vizsgálatok alapján (az elején levő tartalommutató kivételével) kizárólag Csokonai kezétől származtatja. Ez természetesen az egyes költemények datálásában is Juhász Gézáétól eltérő következtetésekre vezet.

A tanulmánykötetnek igen értékes darabjai azok az írások, amelyek a tervezett monográfia előmunkálataiként gazdagabbá teszik Csokonai pályafutásáról, művészi kibontakozásáról alkotott képünket. Régi tévhitet cáfol meg a szerző akkor, amikor kimutatja, hogy Csokonai 1795-ben nem sikkasztotta el a Kecskeméten rábízott hetvenkét forintot: az ezzel kapcsolatban ellene fölhozott vád közönséges koholmányon alapult. Joggal emel szót Juhász Géza a Révai József nyomán elterjedt „paraszi népiesség” kifejezés ellen is, szerencsésebbnek tartva a „városi népiesség” terminust, hiszen „Debrecen lehetett szemre óriási falu, nádas viskóival, porosáros utcáival – intézményeiben s lakosainak gondolkodásában már a XVI. század óta nagyrészt megszabadult a feudális korlátoktól s a civis republika demokratizmusa, önkormányzata nem volt merő illúzió.” (41.) A *Szegény Zsuzsi* például eredetileg nem „a kertek aljái” ment sírva Jancsi után, a, vers legelső változatában a „város kapujáig” kísérté... Mást jelentett a „paraszi” szó is Debrecenben: nem jobbágyot vagy zsellért, hanem mezővárosi földművest, még akkor is, ha napszámért dolgozó földmunkásról volt szó. (42.)

Megragadó erővel érzékelteti Juhász Géza Csokonai életének 1794 karácsonyától 1795

húsvétjáig terjedő időszakát, azt a néhány hónapot, amikor már elfogták a Martinovics-mozgalom vezetőit, s a letartóztatás árnyékában élő ifjú debreceni poéta „borba akarta fojtani elkeseredését az országos katasztrófa, s szorongását az őt személy szerint is fenyegető megtorlás miatt.” (363.) Egy másik, hosszabb tanulmány a titokzatos Rozáliáról azt bizonyítja, hogy Földi Jánosné Weszprémi Juliánával azonos, és hogy nem a köztudatban első helyre tett Lilla, hanem Rozália volt a költő életének legnagyobb szerelme. Első pillanatban merésznek tűnő feltevést lebilincselő érvelés és bizonyítékoknak meglepő koherenciája teljességgel elfogadhatóvá teszi.

Számos finom észrevétele van a szerzőnek Csokonai formaművészetéről is, például a rímtechnikával vagy a különböző verselési módokkal kapcsolatban. Érdekes összefüggésre mutat rá akkor, amikor a Maróthi György által megszervezett kántusnak a debreceni költészetre való hatását elemzi. S azzal is egyetérthetünk, amikor Csokonai munkásságának utolsó periódusaiban a szótaghosszúság szabadabb kezelését nem hanyagságnak tekinti, hanem „a kedvetlen egyformaság és monotonia” elleni harcként fogja föl, amint arról a Lilla-dalok előbeszéde is tanúskodik. A poetica licentia gyakoribb alkalmazásával Csokonai valóban egy sokkal későbbi korszak költői gyakorlatát előlegezi.

Melyek azok a területek, amelyeken Juhász Géza nem győzi meg teljesen az olvasót? Fentebb már utaltunk a Zöld-kódex keletkezésének kérdésére, amellyel kapcsolatban megalapozottabbnak tűnik a kritikai kiadásban alkalmazott álláspont, a maga kronológiai következményeivel. Ami Csokonai forradalmiságát illeti, csatlakozunk Szuromi Lajosnak a tanulmánykötet utószavában kifejtett véleményéhez, amely szerint „sokszor úgy érzi az olvasó, hogy Csokonai kevésbé volt annyira politikus, mint ahogyan e tanulmányok tükrözik, s inkább volt költő, mint ahogyan e dolgozatokból látszik.” (394.) Juhász koncepciójával nehezen férnek össze például az alkalmatlanságra írott versek, amelyekről még a szerző is elismeri egy helyen, hogy Csokonai „nem is mindig kedve ellenére” írta őket. (17.)

Külön szót kell ejtenünk azokról a néha elcsúszott értékítéletekről vagy utalásokról, amelyek a tanulmányokban olvasható korrajzokat kísérik. „A forradalmár Rousseau”-ról beszélni például (272.) meglehetősen leegyszerűsítse egy olyan témakörnek, amely a francia irodalomtörténetek között ma is polémiák keresztútjében áll. (V6.)

Jean Biou előadását a *Roman et lumières au XVIIIe siècle* c. kötetben, Éditions Sociales, Paris 1970.) Igaz, a jakobinusok számtalanszor hivatkoztak Jean-Jacques-ra, de nemcsak ők, hanem ellenfeleik is. Rousseau-nak tehát nem csupán forradalmi „olvasata” volt, a XVIII. század végén gyakorolt hatását árnyaltabban kell megítélni. Vitatható a következő megállapítás érvényessége is: „Rousseau és Herder évtizedei már ezek: világszerte érdeklődés támad a népköltészet iránt.” (117) A gáláns operákat komponáló és a Pergolesi muzsikájáért lelkesedő Rousseau, aki szerint a francia nyelven való éneklés inkább ugatáshoz hasonlít, semmiképpen sem hozható a népköltészet ürügyén közös nevezőre Herderrel. Az sem egész pontos, hogy 1804, Napóleon császárrá koronázása „minden forradalmi remény bukását” jelenti (25.): ez az *abszolút* negatív ítélet érthetetlenül teszi Batsányi 1809-ben tanúsított magatartását. Túlzott egyszerűsítés jellemzi Károlyi József szatmári főispán bemutatását: „ugyan dédunokája volt Rákóczi áruló tábornagyának, 1794-es beiktatása mégis sűrűn szerepelt a köztársasági mozgalom pörirataiban, melynek nem egy beavatottja ott tanácskozhatott utoljára ezen a nagykárolyi paradén [...]” (272) A szatmári béke aláírása és 1794 között a Károlyi család korántsem játszott olyan egyértelműen visszahúzó, szerepet, mint ahogy az idézett mondat sejteti – Károlyi József apja, Antal például 1755-ben rajongó hangú verses episztolát írt Voltaire-hez (ld. Itk 1977. 197. skk.). Batthyány József hercegprímás megítélése a tanulmánykötet különböző lapjain nem egészen következetes: a 266. lap szerint „haladó híre volt”, a 270 -en már egyértelműen „haladó”, újabb nyolc lappal később pedig csak „némileg haladó”. Kérdés, vajon mennyire általános a

következő megállapítás érvényessége: „Csokonai korában még az irodalmat szolgálták a költők, nem olvasóik emberi kíváncsiságát. Tárgyukon dolgoztak, nem élményeiken.” (149.) A felállított alternatíva túl merevnek tűnik. A 377. lapon az áll, hogy Csokonai „odahagyta a Műegyetemet” – itt a mérnököket képző intézmény elnevezése anakronisztikus. Igazságtalan eljárás az, ahogyan Horváth János neve a 21. lapon előkerül: „Az imperializmus kora sokféleképpen próbált védekezni Csokonai ellen, ha már Harsányi István és Gulyás József buzgóságából, épp a Horthy-korszak kezdetén, hozzáférhetővé vált végre hagyatékának túlnyomó része. Újszerű voltában egy darabig tetszetősen hatott, ha megteszik játékos rokokó-költőnek, vonzó, törekény csecsebecsek alkotójának.” Majd az ide kapcsolódó 2. jegyzet: „Ezt a megoldást választja Horváth János: Csokonai. Budapest 1936. 9. 71.1.” Horváth János személyében tehát az imperializmus kora védekezik Csokonai ellen? Ez még akkor is túlzás, ha elismerjük Horváth János szemléletének konzervatív vonásait.

Az egyes részletekhez fűzött észrevételeink természetesen nem kívánják csökkenteni a kötet egészének és számos kitűnő tanulmányának értékeit, amelyek új fejezetet nyitottak Csokonai-kutatásunk történetében. A kiadvány hasznosságát növeli, hogy a szöveget sajtó alá rendező Juhász Izabella szűkség esetén (pl. a 213–214. lapon) kiegészítette a jegyzetanyagot, illetve hogy összeállította az 1968-tól 1974-ig terjedő időszak Csokonai-bibliográfiáját. Ez utóbbinak csaknem százötven tétele – bár nem kis része inkább az 1973-as évfordulóra készült jubileumi megemlékezés a felvilágosodás nagy költőjének állandó jelenlétéről tanuskodik.

Vörös Imre

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY ÖSSZES MŰVEI

Szerkeszti Julow Viktor. Színművek 1. 1793–1794. Színművek 2. 1795–1799. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Pukánszky Kádár Jolán. Bp. 1978. Akadémiai K. 376 és 376 l.

Végre! Nehéz másképp üdvözölni a Csokonai kritikai kiadás két drámakötetét, amelyekről most megtudhatjuk (I. 256.), hogy 22 évi munka és készülődés eredményeként jelentek meg, és hogy milyen külső meg belső okok hátráltatták korábbi elkészültüket. A szövegrendezés és a szövegkritika nehézségeiről Pukánszky már korábban hírt adott (It 1969 : 884–903.); most

alkalmunk van rá, hogy mérleget készíthessünk az akkori helyzet és a kötetek filológiai állapota között.

A munka elhúzódása kétségtől látható – bizonyos ziláltság formájában – az eddig megjelent köteteken is. Nem értjük például, miért nincs sorszámozva a kritikai kiadás, holott a sorozat egészére vonatkozóan is közölt alap-